

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЩУТЯК ЛЮБОМИР СТЕПАНОВИЧ

УДК 343.236.1

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЗАМАХ НА ЗЛОЧИН
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент
Красницький Іван Васильович,
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
начальник факультету з підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної міліції.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Бурдін Володимир Миколайович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
заступник декана юридичного факультету;

кандидат юридичних наук, доцент
Азаров Денис Сергійович,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
заступник декана факультету
правничих наук.

Захист відбудеться «17» травня 2012 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «13» квітня 2012 р.

**В.о. ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради**

А.С. Токарська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Питання про кримінальну відповідальність за незакінчений злочин у цілому і за замах на злочин зокрема завжди були і залишаються актуальними у вітчизняній кримінально-правовій науці.

Незважаючи на те, що теоретична розробка проблеми незакінченої злочинної діяльності розпочалася ще в XIX столітті (О.Ф. Кістяківський, А.Н. Круглевський, Е.Я. Немировський, М.Д. Сергієвський, М.С. Таганцев та ін.), в юридичній науці досі не сформовано єдине розуміння цієї кримінально-правової категорії, і, насамперед, з позиції точного і однозначного її трактування та застосування у практиці діяльності правоохоронних органів. Швидше, навпаки, більшість питань є дискусійними.

Періодом найбільш активної дискусії з приводу питань кримінально-правової оцінки незакінченого злочину у вітчизняній кримінально-правовій науці можна вважати середину минулого століття, коли було створено низку фундаментальних праць з цієї проблематики, які залишаються актуальними і досі. Це роботи Н.В. Лясс «Стадії злочинної діяльності за радянським кримінальним правом» (1952), І.С. Тишкевича «Поняття готування і замаху в радянському кримінальному праві» (1953), Н.Ф. Кузнецової «Відповідальність за готування та замах за радянським кримінальним правом» (1953), М.Д. Дурманова «Стадії вчинення злочину за радянським кримінальним правом» (1955).

З цього часу, практично півстоліття, спостерігалось деяке затишшя у дослідженні проблематики відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. Хоча і у цей період з'являлися праці з цієї проблематики, щоправда, не такі фундаментальні, як вищеназвані.

З прийняттям чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) регламентація відповідальності за незакінчений злочин змінилася за формою, причому доволі істотно. Ці питання знову привернули до себе увагу дослідників. Окремі аспекти цієї проблематики відображено в наукових розвідках Ю.В. Александрова, В.К. Грищука, О.О. Дудорова, В.А. Клименка, П.С. Матишевського, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, А.О. Пінаєва, В.П. Тихого, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, Н.В. Чернишової, С.Д. Шапченка та ін.

Ця проблематика викликала підвищений інтерес і у молодих дослідників. Зокрема, з питань відповідальності за незакінчений злочин за останнє десятиліття в Україні було захищено чотири дисертації, з них три – останніми трьома роками, а саме: А.В. Шевчук «Стадії вчинення злочину» (2002), М.Д. Дякур «Замах на злочин: проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності» (2009), Т.М. Данилюк «Теоретико-прикладні

проблеми встановлення моменту закінчення злочину» (2009), А.В. Горностай «Кримінальна відповідальність за замах на злочин» (2011).

Не можна оминати увагою і те, що в ці ж часи питання відповідальності за незакінчений злочин також отримали підвищену увагу з боку російських дослідників. Серед найбільш вагомих досліджень у цьому напрямі слід вказати том 5 «Енциклопедії кримінального права» під назвою «Незакінчений злочин» (2006), монографічні праці таких дослідників, як А.П. Козлова, М.П. Рєдін, А.І. Сітнікова, Г.В. Назаренко, а також дисертації К.Т. Тедєєва (2005), А.Ю. Решетнікова (2007) та ін. Ці наукові праці цікаві для українського дослідника, оскільки повною мірою можуть бути використані під час вирішення національних кримінально-правових проблем, адже відповідні норми в КК України та Росії вельми схожі.

Немає однак єдності щодо застосування положень про відповідальність за замах на злочин і у правозастосовній практиці. Зокрема, є проблеми з розмежуванням замаху на злочин та готування до злочину, замаху на злочин та закінченого злочину. Часто суди визнають наявність замаху у злочинах, що вчиняються з непрямым умислом, тощо.

Окрім цього, слід додати, що низку критичних зауважень з боку науковців та практиків викликало вдосконалення кримінального законодавства в частині гуманізації відповідальності за замах на злочин. Таке вдосконалення, як правило, вважається «незавершеним», а відтак є потреба у розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо його остаточного «завершення».

Узагальнюючи, можна констатувати, що, незважаючи на доволі детальну розробку проблеми відповідальності за незакінчений злочин у цілому та за замах на злочин зокрема, попри багатолітню правозастосовну практику з цих питань, в науці та правозастосовній практиці досі існує низка актуальних питань, які нез'ясовані або не мають однакостайного вирішення. Саме висвітленню цих питань і пошуку обґрунтованих шляхів їх вирішення і присвячена ця робота.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ у межах планових досліджень за темами «Проблеми реформування правової системи України» (номер державної реєстрації 0109U007853) та «Протидія злочинам підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0111U007105).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є комплексне розв'язання питань кримінальної відповідальності за замах на злочин, розроблення на цій основі пропозицій щодо вдосконалення чинного КК України в частині встановлення кримінальної відповідальності за замах на

злочин, рекомендацій щодо вдосконалення правозастосовної практики у справах про такі діяння та наукових підходів щодо розуміння сутності та особливостей відповідальності за такий вид незакінченого злочину.

Відповідно до обраної мети ставились такі задачі:

– провести огляд стану дослідження питань відповідальності за замах на злочин, за результатами якого виявити питання, які отримали одностайне вирішення, які вирішуються неоднозначно, а також ті, які взагалі не розглядалися, проте потребують розгляду;

– з'ясувати загальні підходи та виявити позитивні моменти нормативного вирішення актуальних питань відповідальності за замах на злочин у законодавстві окремих зарубіжних держав;

– з'ясувати зміст та обсяг поняття замаху на злочин;

– дослідити питання підстави кримінальної відповідальності за замах на злочин;

– узагальнити та уточнити правила кваліфікації замаху на злочин;

– оцінити ефективність нормативних положень про поняття і види замаху на злочин та загальні засади відповідальності за його вчинення;

– проаналізувати нормативне визначення меж відповідальності за замах на злочин та особливості застосування покарання за такі діяння;

– розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність в частині регламентації питань відповідальності за вчинення замаху на злочин та рекомендації, спрямовані на забезпечення одностайного вирішення питань про відповідальність за замах на злочин у правозастосовній практиці.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правового реагування на вчинення особою незакінченого злочину.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові роботи вищезазначених дослідників, а також ґрунтовні праці з кримінально-правової проблематики таких дослідників, як О.В. Авраменко, Д.С. Азаров, П.П. Андрушко, Н.О. Антонюк, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, А.М. Бойко, В.І. Борисова, В.М. Бурдін, О.К. Марін, М.І. Панов, Є.О. Письменський, В.В. Сташис, В.Я. Тацій та ін.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали понад 180 кримінальних справ, у яких постановлено вироки про вчинення винними замаху на злочин, та 42 рішення судів апеляційної та касаційної інстанції, якими змінено вироки судів першої інстанції у зв'язку з неправильним застосуванням положень кримінального законодавства в частині регламентації відповідальності за замах на злочин.

Методи дослідження. У роботі використані загальнонаукові методи дослідження, а також методи, властиві дослідженням у правових науках. Зокрема, з використанням діалектичного методу пізнання досліджувалися поняття «замах на злочин», «закінчений» та «незакінчений» замах. Застосовуючи метод системного аналізу правових явищ, було розглянуто співвідношення замаху на злочин і готування до злочину, закінченого злочину та незлочинних діянь, а також видів замаху тощо. У дисертації використано також такі наукові методи: системно-структурний – під час дослідження ознак та елементів складу замаху на злочин; статистичний – у процесі використання даних судової статистики та іншої статистичної інформації. За допомогою догматичного методу було проаналізовано зміст законодавчих положень про кримінальну відповідальність за замах на злочин. Порівняльно-правовий метод застосовувався для проведення порівняльного аналізу положень чинного законодавства України з відповідними положеннями кримінального законодавства окремих зарубіжних країн. Використано у дослідженні і герменевтичний метод, який застосовувався для з'ясування змісту положень КК України, рішень судів України тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є комплексним монографічним дослідженням досі не вирішених або таких, стосовно яких немає однастайності в науці та правозастосовній практиці, питань відповідальності за замах на злочин, а саме стосовно змісту та обсягу цього поняття, проблем кримінально-правової оцінки, меж та особливостей застосування відповідальності та покарання. У роботі сформульовано нові наукові положення та висновки, найбільш істотними з яких є такі, які й виносяться на захист:

вперше:

– доводиться, що з огляду на різний підхід законодавця до формулювання назви аналізованого поняття (у назві ст. 15 КК України та ч. 1 цієї статті використовується поняття «замах на злочин», натомість у ч. 2, 3 ст. 15 КК – «замах на вчинення злочину»), спираючись на зарубіжний досвід, з метою вирішення дискусій про юридичну природу замаху (вид незакінченого злочину чи його стадія) у КК України поняття «замах на злочин» та «замах на вчинення злочину» доцільно замінити поняттям «злочинний замах»;

– доводиться, що поняття замаху на злочин (злочинного замаху) повинно: 1) визначатись через використання нормативно визначеного поняття «закінченого злочину», а не через невизначену термінологічну конструкцію «злочин доведений до кінця»; 2) в понятті замаху мають відобразитися всі нормативно визначені ознаки злочину. Відтак, під замахом на злочин (злочинним замахом) пропонується розуміти передбачене КК України, суспільно небезпечне, вчинене суб'єктом злочину з прямим умислом діяння,

безпосередньо спрямоване на вчинення закінченого злочину, передбаченого відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК України, яке через причини, що не залежать від волі винного, не містить всіх ознак такого закінченого злочину;

– обґрунтовується, що статті КК України (в тому числі і ст. 68), які встановлюють обмеження щодо застосування до певних категорій осіб окремих видів покарань або обмеження щодо їх розмірів, стосуються, насамперед, положень Особливої частини КК України і не є спеціальними стосовно положень ст. 12 КК України. З уваги на це пропонується запровадити правило, що ступінь тяжкості злочину (в тому числі і замаху на злочин) повинен визначатися в кожному конкретному випадку з урахуванням положень таких «обмежувальних» статей, а потім ст. 12 КК України з усіма наслідками, що з цього випливають (можливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, погашення судимості тощо);

удосконалено:

– положення про диференціацію відповідальності за замах на злочин. Зокрема, заперечено підхід, який висловлювався в літературі щодо необхідності диференціації відповідальності за замах на злочин залежно від його виду у ст. 68 КК (три чверті за закінчений замах, дві треті – за незакінчений). В роботі доводиться, що більш прийнятним є протилежний варіант – відмовитись від деталізації виду замаху, а лише враховувати при призначенні покарання причини, внаслідок яких злочин не було закінчено, як це нині передбачено у ч. 1 ст. 68 КК;

– вчення про підставу кримінальної відповідальності за замах на злочин. Зокрема, запропоновано вирішення найбільш дискусійного і складного питання характеристики об'єктивної сторони складу замаху на злочин. Запропоновано вважати, що об'єктивна сторона складу замаху характеризується однією обов'язковою ознакою – вчиненням суспільно небезпечного діяння – «часткового посягання». А «частковим посяганням», своєю чергою, слід вважати початок вчинення діяння (дії чи бездіяльності) передбаченого статтею (частиною статті) Особливої частини КК України, яка встановлює відповідальність за злочин, який особа мала намір вчинити, за відсутності усіх ознак об'єктивної сторони складу такого закінченого злочину з причин, які не залежать від волі винного;

дістало подальший розвиток:

– положення про розмежування готування до злочину та замаху на злочин. Зокрема, наведено додаткові аргументи на заперечення висловленої в літературі позиції про доцільність визнання направлення на місце вчинення злочину, влаштування засідки та проникнення в приміщення (для вчинення іншого, окрім заволодіння майном, злочину) замахом на злочин;

– підходи до відображення формули кримінально-правової кваліфікації замаху на злочин (повинна чи не повинна вона містити посилання на ч. 2 або 3 ст. 15 КК України). Вирішення цього питання убачається в одному з двох варіантів: або уточнити ст. 16 КК та диференціювати відповідальність за нормативно визначені види замаху на злочин (у ст. 68 КК або іншій) (в такому випадку формула кваліфікації безапеляційно повинна містити посилання на відповідну частину (2 або 3) ст. 15 КК України), або ж виключити з КК України ч. 2 і ч. 3 ст. 15 КК України. Ми схиляємось до другого варіанта, оскільки, на нашу думку, межі відповідальності за замах на злочин повинні визначатись причинами, з яких злочин не завершено, а не тим, чи виконала особа всі діяння, «які вважала необхідними»;

– наукові підходи про неможливість замаху на окремі злочини. Позиції з цього приводу узагальнено та узгоджено і в результаті зроблено висновок, що теоретично замах можливий на будь-який злочин, що може бути вчинений з прямим умислом, за винятком злочинів, передбачених ст. 118 та ст. 124 КК України. Водночас, зважаючи на складність доказування, у правозастосовній практиці практично не трапляється випадків кваліфікації діянь як замаху на вчинення злочинів шляхом бездіяльності, злочинів з «усіченим» складом та у так званих «деліктах створення небезпеки»;

– положення про кваліфікацію замаху при альтернативному та невизначеному умислі. Ми підтримуємо позицію, що у вини особі слід ставити найбільш суспільно небезпечний злочин, який особа могла вчинити, адже все, що особа не передбачає, знаходиться поза межами її умислу, натомість усе, що людина передбачає і чого меншою чи більшою мірою бажає, становить зміст прямого умислу. На нашу думку, такий підхід не має нормативного заперечення, відповідатиме принципам справедливості, індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання, матиме значний превентивний вплив;

– положення про «незавершеність» гуманізації кримінальної відповідальності за замах на злочин. Доводиться, що внесення до КК України змін у частині пом'якшення меж відповідальності за замах на злочин є правильним за суттю, проте незавершеним за формою – несистемним удосконаленням законодавства. Воно, замість того, щоб полегшити правозастосовну практику, її ускладнило. В зв'язку з цим виділено проблемні ситуації щодо застосування відповідальності за вчинення замаху на злочин та розроблено пропозиції щодо їх нормативного вирішення.

Задля реалізації наведених вище та низки інших отриманих висновків у роботі запропоновано певні пропозиції щодо вдосконалення КК України в частині регламентації відповідальності за замах на злочин та нормативного вирішення суперечностей, які нині виникають, текст яких наведено у висновках роботи.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення, узагальнення й висновки дисертації можуть бути враховані: у *науково-дослідницькій сфері* – як матеріал для подальшої розробки проблем кримінальної відповідальності за замах на злочин; у *правотворчій діяльності* – як сформовані пропозиції щодо змін і доповнень чинного законодавства з метою його подальшого вдосконалення (розроблені в процесі дослідження пропозиції щодо вдосконалення законодавства скеровані до профільного комітету Верховної Ради України); у *практичній діяльності* – при застосуванні кримінального законодавства у вирішенні питань кваліфікації вчиненого як замаху на злочин, звільнення від кримінальної відповідальності й призначення покарання; у *навчальному процесі* – результати дослідження використовуються під час викладання Загальної частини кримінального права, у процесі підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, методичних вказівок тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертація становить самостійне комплексне дослідження, виконане автором особисто. В опублікованих у співавторстві з І.В. Красницьким тезах виступу «До питання ефективності кримінально-правової політики у сфері диференціації відповідальності за незакінчений злочин» розробка проблем, що стосуються кримінальної відповідальності за замах на злочин, належить власне автору дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення цього дослідження доповідались на 5 науково-практичних заходах. Тези виступів на чотирьох із них опубліковані, а саме: Міжнародному симпозіумі «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогалини в кримінальному законодавстві» (Львів, 12–13 вересня 2008 р.); звітній науково-практичній конференції факультету з підготовки слідчих Львівського державного університету внутрішніх справ (Львів, 20 лютого 2009 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правова політика Української держави» (Івано-Франківськ, 19–20 лютого 2010 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми діяльності ДСБЕЗ та підготовки фахівців для її підрозділів» (Львів, 2 березня 2012 року).

Публікації. Результати дисертаційної роботи відображені у семи публікаціях, з них три наукові статті у виданнях, що визнані фаховими для юридичних наук, а також у чотирьох тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Структура дисертації зумовлена метою та задачами дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 201 сторінку, з них основний текст – 182 сторінки, список використаних джерел – 19 сторінок (209 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі розкривається актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами та планами, мета і задачі дослідження, його об'єкт, предмет та методи, наукова новизна одержаних результатів, їх практичне значення, вказані апробація та публікації результатів дисертації, її структура.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження питань кримінальної відповідальності за замах на злочин» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «*Стан дослідження питань кримінальної відповідальності за замах на злочин в юридичній літературі*» з'ясовано, що дослідження питань замаху на злочин отримало належну увагу з боку вчених дорадянського, радянського періоду та сучасності. Виділено низку невирішених та таких, що потребують аналізу й нормативного регулювання питань, а саме: про термінологічне позначення досліджуваного поняття; про сутність замаху на злочин (вид злочину чи його стадія); про обґрунтованість позиції, що замах може бути вчинений лише з прямим умислом; щодо правил кваліфікації замаху на злочин; а також цілу низку питань щодо застосування ч. 3 ст. 68 КК України.

У підрозділі 1.2 «*Зарубіжний досвід нормативного регулювання відповідальності за замах на злочин*» проведено огляд кримінальних законів окремих зарубіжних держав. З'ясовано, що нормативне закріплення замаху на злочин у більшості КК пострадянських держав схоже до його закріплення у КК України. Натомість, із КК інших зарубіжних держав така подібність не простежується. В них для позначення аналізованого поняття використовуються різні назви – «замах», «замах на вчинення злочину», «злочинне посягання», нормативне визначення замаху часто відсутнє, видів замаху, як правило, не виділяється.

Розділ 2 «Поняття замаху на злочин та підстава відповідальності за його вчинення за кримінальним правом України» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «*Зміст поняття замаху на злочин за кримінальним правом України*» вирішено питання про правильність термінологічного позначення досліджуваного поняття. Обґрунтовано, що воно має позначатись словосполученням «злочинний замах». Розмежовуються три розуміння замаху: як незакінченого злочину, стадії вчинення закінченого злочину та складу замаху як підстави відповідальності за такі діяння. Виділено ознаки замаху як виду незакінченого злочину і стадії закінченого злочину та сформульовано їх поняття.

У підрозділі 2.2 «*Види замаху на злочин за кримінальним правом України*» проведено аналіз видів замаху на злочин. Основна увага зосереджується на питанні доцільності нормативного виділення видів

замаху. В ситуації, яка склалася (відсутність законодавчої диференціації меж відповідальності; труднощі з розмежуванням у судовій практиці, неможливість точного встановлення суб'єктивного критерію, а також спростовність презумпції, що закінчений замах завжди є більш суспільно небезпечний, ніж незакінчений), підтримано позицію про недоцільність виділення видів замаху на нормативному рівні та заперечується пропозиція щодо необхідності диференціації відповідальності за замах на злочин залежно від його виду у ст. 68 КК (три четверті за закінчений замах, дві треті – за незакінчений).

У підрозділі 2.3 «Підстава кримінальної відповідальності за замах на злочин» проаналізовано підходи, які висловлювались із цього приводу в юридичній літературі. Найбільш переконливою визнано позицію, що підставою відповідальності у таких випадках є вчинення діяння, яке містить склад замаху на злочин. Найскладнішим під час розкриття змісту елементів та ознак такого складу було питання про зміст його об'єктивної сторони, оскільки при її характеристиці слід відобразити особливість замаху на злочин його «незавершеність» – відсутність, через причини, що не залежать від волі винного, всіх ознак закінченого злочину. Тобто, у, по суті, «позитивному понятті», яким є склад злочину, слід відобразити «негативні ознаки». Як спосіб вирішення ситуації запропоновано вважати, що необхідною і достатньою ознакою (за винятком випадків, коли такого статусу набувають так звані факультативні ознаки) об'єктивної сторони складу злочину є суспільно небезпечне діяння – «часткове посягання».

У підрозділі 2.4 «Відмежування замаху на злочин від готування до злочину та закінченого злочину» проводиться розмежування замаху на злочин та готування до злочину. Критикується використання як критерію розмежування об'єктивної сторони (початок виконання об'єктивної сторони), оскільки розмежовуються не склади, а незакінчені злочини. Таким критерієм пропонується вважати вчинення чи не вчинення особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого у статті (частині статті) Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за злочин, який особа мала намір вчинити.

Стосовно розмежування замаху на злочин та закінченого злочину, з огляду на наявність доволі детально розроблених правил визначення моменту закінчення різних видів злочинів, запропоновано використовувати такі правила «від зворотнього».

Розділ 3 «Кваліфікація та особливості застосування кримінальної відповідальності за замах на злочин» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Кваліфікація замаху на злочин» виділено та запропоновано авторський погляд на вирішення основних дискусійних та невирішених питань кваліфікації замаху, до яких віднесено питання: формули

кримінально-правової кваліфікації замаху на злочин; переліку злочинів замах на які неможливий (теоретично, замах можливий при вчиненні будь-якого злочину, що може бути вчинений з прямим умислом, за винятком злочинів, передбачених ст. 118 та ст. 124 КК України); кваліфікації замаху з урахуванням виду умислу (більш досконалою видається позиція, що при альтернативному та невизначеному умислі варто було б ставити у вину особі найбільш суспільно небезпечний злочин, який особа могла вчинити, хоча судова практика займає цілком протилежну позицію); кваліфікація посягань при «відхиленні дії»; кваліфікація окремих особливих випадків (кваліфікація замаху на вбивство при посяганні на життя декількох осіб, замаху на злочини «посягання», коли замах на більш тяжкий злочин містить всі ознаки менш тяжкого тощо).

У підрозділі 3.2 «Межі караності замаху на злочин за чинним Кримінальним кодексом України» констатується, що зміни до законодавства щодо пом'якшення відповідальності за замах на злочин виявились недосконалими та несистемними. Такі зміни зумовили більше проблемних питань (про можливість застосування довічного позбавлення волі, про безальтернативну санкцію, про застосування додаткових обов'язкових покарань, про ступінь тяжкості замаху на злочин тощо), ніж принесли користі. В підрозділі охарактеризовано ці недоліки та запропоновано шляхи їх вирішення.

У підрозділі 3.3 «Особливості реалізації кримінальної відповідальності за замах на злочин» з'ясовано, що близько 80% справ про замах на злочини – це посягання на власність (крадіжка чи грабіж). За вчинення таких злочинів суди, як правило, застосовують або зовсім незначні покарання (як правило, штраф), або звільняють осіб від відбування покарання з випробуванням. Підтримано позицію, що призначення покарання за замах на злочин має включати два етапи: 1) врахування загальних засад призначення покарання, передбачених у ст. 65 КК України; 2) врахування спеціальних правил. Врахування положень ч. 3 ст. 68 КК України, на нашу думку, має відбуватися на першому етапі. А на другому слід враховувати інші особливості призначення покарання, зокрема викладені у ст.ст. 69, 69¹, 70, 71 КК України.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що, незважаючи на значну кількість розробок із цієї проблематики, вирішення більшості питань відповідальності за замах на злочин не є одностайним ні у кримінально-правовій науці, ні у правозастосовній практиці. Ця дисертація є комплексним монографічним дослідженням саме таких досі невирішених або таких, стосовно яких немає одностайності в науці та правозастосовній практиці,

питань відповідальності за замах на злочин. Для досягнення мети дисертації та вирішення поставлених в ній задач досліджено зміст та обсяг поняття замаху на злочин, розроблено правила відмежування замаху від готування до злочину та закінченого злочину, розкрито питання про підставу відповідальності за замах на злочин, узагальнено, систематизовано та уточнено розроблені кримінально-правовою наукою та правозастосовною практикою правила кримінально-правової кваліфікації замаху на злочин, оцінено ефективність нормативної регламентації відповідальності за замах на злочин. Детальні, розширені результати проведеного дослідження сформульовано у висновках до розділів роботи, а в узагальненому вигляді вони зводяться до такого:

1. Огляд стану дослідження питань відповідальності за замах на злочин засвідчив актуальність проведення дослідження за цією темою та необхідність: а) розробки шляхів нормативного вирішення суперечностей, які мають місце в чинному КК, та подальшого вдосконалення КК України в частині регламентації відповідальності за замах на злочин у цілому; б) вироблення рекомендацій, спрямованих на забезпечення єдності у застосуванні правозастосовними органами кримінального законодавства у справах про такі діяння.

2. За результатами вивчення нормативного вирішення питань відповідальності за замах на злочин у законодавстві окремих зарубіжних держав встановлено, що кримінальне законодавство України не містить положень, які не мають аналогів у зарубіжному законодавстві, і навпаки – нами не виявлено положень, які варті беззастережного запозичення, і які були б невідомі українській кримінально-правовій науці. Щоправда, деякі з положень зарубіжного законодавства можна розглядати як аргументи на користь висловлених нами пропозицій щодо подальшого вдосконалення КК України в частині регламентації відповідальності за замах на злочин, зокрема те, що більшість кримінальних законів зарубіжних держав пов'язують наявність замаху на злочин з умисною формою вини без деталізації її виду, нормативно не виділяють види замаху, не встановлюють чіткі межі пом'якшення покарання за такі діяння тощо.

3. З'ясовуючи зміст поняття замаху на злочин, ми зробили висновок, що є підстави розглядати замах на злочин у декількох розуміннях (площинах): а) якщо йдеться про замах як про остаточно припинене діяння, яке підлягає кримінально-правовій оцінці, – як вид незакінченого злочину; б) якщо йдеться про певний проміжний етап злочинної діяльності під час вчинення закінченого злочину – як стадію вчинення такого злочину; в) якщо йдеться про підставу відповідальності за такі діяння – слід мовити про склад замаху на злочин. Зіставивши нормативне положення, викладене у ч. 1 ст. 11 КК, з

положеннями, викладеними у ч. 1 ст. 13 КК, ч. 1 ст. 15 КК, а також враховуючи те, що видове поняття завжди повинно бути наділене ознаками родового, вважаємо обґрунтованим виділити такі ознаки замаху як виду незакінченого злочину: а) родові ознаки: замах – це діяння (дія або бездіяльність); замахом є лише діяння, передбачене КК (кримінально-протиправне); замахом є лише суспільно небезпечне діяння; замахом є лише винне діяння; замахом є лише діяння, вчинене суб'єктом злочину; б) видові ознаки: замахом є діяння, вчинене з прямим умислом; замахом є діяння, безпосередньо спрямоване на вчинення закінченого злочину, передбаченого відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК; замахом є діяння, яке не містить усіх ознак закінченого злочину, передбаченого відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК України; замахом є діяння, яке не є закінченим злочином з причин, що не залежать від волі винного. З огляду на ці ознаки і сформульовано авторське поняття замаху на злочин.

4. Досліджуючи питання підстави відповідальності за замах на злочин ми зробили висновок, що хоча в літературі висловлювались різні позиції з приводу підстави відповідальності за замах на злочин, які традиційно об'єднують у чотири групи, найбільш обґрунтованою видається позиція, що підставою кримінальної відповідальності в такому випадку є вчинення діяння, яке містить склад замаху на злочин. Причому, його пропонується розглядати як родове поняття стосовно загального поняття складу злочину і складу замаху на вчинення конкретного злочину.

Зміст елементів складу замаху полягає у такому. Об'єкт складу замаху тотожний об'єкту закінченого злочину, який суб'єкт мав намір вчинити. Об'єктивна сторона складу замаху характеризується однією обов'язковою ознакою – вчиненням суспільно небезпечного діяння – «часткового посягання», яким, своєю чергою, слід вважати початок вчинення діяння (дії чи бездіяльності), передбаченого статтею (частиною статті) Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за злочин, який особа мала намір вчинити, за відсутності усіх ознак об'єктивної сторони складу такого закінченого злочину з причин, які не залежать від волі винного. Окрім діяння, такі ознаки об'єктивної сторони, як спосіб, місце, час, знаряддя, засоби та обстановка, як і у складах закінчених злочинів, мають у складі замаху статус факультативних ознак. Суб'єкт складу замаху повинен характеризуватися тими ж ознаками, що і суб'єкт закінченого злочину, який особа мала намір вчинити. Суб'єктивна сторона складу замаху на злочин включає такі обов'язкові ознаки – вину у виді прямого умислу і мету вчинення конкретного злочину. Мотив є факультативною ознакою суб'єктивної сторони замаху.

5. У процесі дослідження питань кваліфікації замаху на злочин до числа найбільш дискусійних та невирішених питань кваліфікації таких діянь віднесено питання: формули кримінально-правової кваліфікації замаху на злочин; переліку злочинів, замах на які неможливий; кваліфікації замаху з урахуванням виду умислу; кваліфікації посягань при «відхиленні дії»; кваліфікація окремих особливих випадків. Кожне з цих питань проаналізовано та запропоновано правила його вирішення.

6. Оцінюючи ефективність нормативних положень про поняття, види та загальні засади відповідальності за замах на злочин, зроблено висновок, що вони в цілому дозволяють вирішувати питання відповідальності за замах на злочин, проте окремі положення повинні бути уточнені з метою забезпечення точності кримінально-правового регулювання, а окремі потребують введення в законодавство для вирішення неврегульованих ситуацій. Відтак пропонується:

– у всіх статтях КК України словосполучення «замах на злочин» та «замах на вчинення злочину» замінити словосполученням «злочинний замах» у відповідних відмінках;

– ч. 2 та ч. 3 ст. 15 з КК України виключити;

– ст. 16 КК доповнити ч. 2 такого змісту:

«2. Кримінально-правові наслідки та ступінь тяжкості незакінченого злочину визначаються з урахуванням положень статті 68 цього Кодексу».

7. Проаналізувавши нормативне врегулювання особливостей застосування покарання за замах на злочин, зроблено висновок про їх «несистемність», що призвело до виникнення ситуацій, які не мають однозначного вирішення ні в науці, ні в правозастосовній практиці. З метою усунення окремих з них пропонується:

– ч. 3 ст. 68 КК України викласти у такій редакції:

«3. За вчинення злочинного замаху строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, а у випадку, якщо санкція такої статті (частини статті) передбачає покарання у виді довічного позбавлення волі, – строк позбавлення волі не повинен перевищувати двадцяти п'яти років». Очевидно, що уточнення щодо незастосування покарання у виді довічного позбавлення волі за готування до злочину має бути і у ч. 2 ст. 68 КК України, однак питання про те, яким воно має бути, потребує додаткового розгляду;

– вважати ч. 4 ст. 68 КК України у чинній редакції частиною шостою цієї ж статті;

– доповнити ст. 68 КК України частинами 4 та 5 у такій редакції:

«4. Правила, викладені у частинах 2 та 3 цієї статті, поширюються і на додаткове покарання, якщо таке передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу як обов'язкове».

«5. За вчинення незакінченого злочину особою, стосовно якої у статтях Загальної частини цього Кодексу визначені обмеження щодо застосування певних видів покарань чи їх розмірів, відповідальність повинна наставати в межах максимального покарання, яке може бути застосоване до такої особи з наступним урахуванням положень цієї статті».

8. У процесі проведення дослідження сформовано власну позицію щодо нормативного вирішення одного з чи не найбільш дискусійних питань застосування кримінального закону, з приводу кваліфікації діяння, яке полягало в убивстві однієї особи і замаху на вбивство іншої, якщо такі діяння були об'єднані одним умислом і винний мав намір позбавити життя обох потерпілих. Вважаємо, що така кваліфікуюча ознака, як «вбивство двох або більше осіб», не може існувати взагалі. Підтримуємо позицію, що у всіх злочинах, де є окремі потерпілі, діяння стосовно кожного з них повинно кваліфікуватись окремо – отримувати самостійну кримінально-правову оцінку. Проте, розуміємо, що вирішити ситуацію шляхом виключення з КК України цієї кваліфікуючої ознаки неможливо, адже якщо це зробити, то при вчиненні умисного вбивства декількох осіб з розривом в часі між ними межі відповідальності не зміняться, адже перше вбивство буде кваліфіковане як просте, кожне інше – як вчинене повторно. Разом з тим, виникне складність у кримінально-правовій оцінці такого вбивства при ідеальній сукупності, коли внаслідок одного діяння позбавляються життя декілька осіб. Яке вбивство в такій ситуації вважати першим, яке повторним. І саме цю ситуацію, на нашу думку, повинен розв'язувати п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України. З огляду на це вважаємо, що кваліфікуюча ознака, передбачена у п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, мала б бути сформульована так: «1) при посяганні на життя декількох осіб». За такого формулювання кожне закінчене вбивство та замах на нього при посяганні на життя декількох осіб безапеляційно отримуватимуть самостійну кримінальну правову оцінку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Щутяк Л.С. Поняття та ознаки замаху на злочин за кримінальним правом України / Л.С. Щутяк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – Львів, 2011. – Вип. 1. – С. 357–366.

2. Щутяк Л.С. Невирішені проблеми відповідальності за замах на злочин за кримінальним правом України / Л.С. Щутяк // Науково-аналітичний журнал «Митна справа». – Львів, 2011. – № 2 (74). – Ч. 2. – С. 343–348.

3. Щутяк Л.С. Злочини, при вчиненні яких замах не можливий / Л.С. Щутяк // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1158–1163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11slcjzn.pdf>

4. Щутяк Л.С. Деякі прогалини у нормативній регламентації замаху на злочин за чинним Кримінальним кодексом України / Л.С. Щутяк // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосуванні перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві: матеріали Міжнародного симпозиуму (12–13 вересня 2008 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 188–190.

5. Щутяк Л.С. Караність замаху на злочин за чинним КК України / Л.С. Щутяк // Матеріали звітної наукової конференції факультету з підготовки слідчих (20 лютого 2009 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 28–31.

6. Щутяк Л.С. До питання ефективності кримінально-правової політики у сфері диференціації відповідальності за незакінчений злочин / І.В. Красницький, Л.С. Щутяк // Правова політика Української держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Том 2. (19–20 лютого 2010 р.). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 127–129.

7. Щутяк Л.С. Окремі проблеми застосування відповідальності за вчинення замаху на злочини, що розкриваються підрозділами ДСБЕЗ, відповідно до положень ст. 68 КК України / Л.С. Щутяк // Актуальні проблеми діяльності ДСБЕЗ та підготовки фахівці для її підрозділів: тези доповідей та повідомлень учасників всеукраїнської науково-практичної конференції (2 березня 2012 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 397–400.

АНОТАЦІЯ

Щутяк Л.С. Кримінальна відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2012.

У дисертації проведено дослідження досі невирішених або таких, стосовно яких немає одностайності в науці та правозастосовній практиці питань відповідальності за замах на злочин. З цією метою з'ясовано зміст та обсяг цього поняття, розроблено правила відмежування замаху від готування до злочину та закінченого злочину, розкрито питання про підставу відповідальності за замах на злочин, узагальнено, систематизовано та уточнено напрацьовані кримінально-правовою наукою та правозастосовною практикою правила кримінально-правової кваліфікації замаху на злочин, оцінено ефективність нормативної регламентації відповідальності за замах на злочин, висловлено пропозиції щодо підвищення ефективності законодавства в цій частині.

Ключові слова: замах на злочин, склад замаху на злочин, незакінчений злочин, кримінальна відповідальність за замах на злочин, кваліфікація замаху на злочин, межі караності замаху на злочин.

АННОТАЦИЯ

Щутяк Л.С. Уголовная ответственность за покушение на преступление по уголовному праву Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2012.

В диссертации проведено исследование до сих пор не решенных или таких, по которым нет согласия в науке и правоприменительной практике вопросов ответственности за покушение на преступление. С этой целью установлено содержание и объем этого понятия. Исследуя содержание понятия покушения на преступление автор пришел к выводу, что есть основания рассматривать покушение на преступление в нескольких смыслах (плоскостях): а) если речь идет о покушении, как об окончательно прекращенном действии которое подлежит уголовно-правовой оценке – как вид неоконченного преступления; б) если речь идет об определенном промежуточном этапе преступной деятельности при совершении оконченого преступления – как стадию совершения преступления; в) если речь идет об основании ответственности за такие деяния – следует вести речь о составе покушения на преступление.

Сопоставив нормативные положения изложенные в ч. 1 ст. 11 УК, в ч. 1 ст. 13 УК, в ч. 1 ст. 15 УК, а также исходя из того, что видовое понятие всегда должно быть наделено признаками родового, выделено следующие признаки покушения как вида неоконченного преступления: а) родовые признаки:

покушение – это деяние (действие или бездействие); покушением является только деяние предусмотренное УК (уголовно-противоправное); покушением является только общественно опасное деяние; покушением является лишь виновное деяние; покушением есть только деяние совершенное субъектом преступления; б) видовые признаки: покушение это деяние совершенное с прямым умыслом; покушение это деяние непосредственно направленное на совершение оконченного преступления предусмотренного соответствующей статьей (частью статьи) Особенной части УК; покушение это деяние не содержащее все признаки оконченного преступления предусмотренного соответствующей статьей (частью статьи) Особенной части УК Украины; покушением является деяние, которое не имеет всех признаков оконченного преступления с причин, не зависящих от воли виновного. С учетом этих признаков сформулировано авторское понятие покушения на преступление (преступного покушения), под которым предлагается понимать предусмотренное УК Украины, общественно опасное, совершенное субъектом преступления с прямым умыслом деяние, непосредственно направленное на совершение оконченного преступления, предусмотренного соответствующей статьей (частью статьи) Особенной части УК Украины, которое не содержит всех признаков такого оконченного преступления по причинам, не зависящим от воли виновного.

В работе также определены правила отграничения покушения от приготовления к преступлению и оконченного преступления.

Значительная часть работы посвящена раскрытию вопроса об основании ответственности за покушение на преступление. Автор пришел к выводу, что основанием уголовной ответственности в таком случае выступает состав покушения на преступление. Причем, его предлагается рассматривать как родовое понятие относительно общего понятия состава преступления и состава покушения на совершение конкретного преступления.

Обобщены, систематизированы и уточнены выработанные уголовно-правовой наукой и правоприменительной практикой правила уголовно-правовой квалификации покушения на преступление.

Значительное внимание в работе уделено вопросу пределов наказуемости покушения на преступление, правил назначения наказания в таких случаях. В результате анализа автор пришел к выводу, что установление обязательного смягчения наказания за покушение на преступление предусмотренное ч. 3 ст. 68 УК в связи с незавершенностью (несистемностью) изменений в УК, создало в правоприменительной практике больше проблемных ситуаций чем принесло пользы. В работе рассмотрены такие ситуации и предложено варианты их решения.

Оценена эффективность нормативной регламентации ответственности за покушение на преступление. В результате такого анализа сделан вывод, что УК в целом, позволяет решать вопросы ответственности за покушение на преступление, однако, отдельные положения должны быть уточнены, с целью обеспечения точности уголовно-правового регулирования, а отдельные требуют введения в законодательство для решения неурегулированных ситуаций. В работе предложены конкретные предложения по повышению эффективности законодательства в этой части.

Ключевые слова: покушение на преступление, состав покушения на преступление, неоконченное преступление, уголовная ответственность за покушение на преступление, квалификация покушения на преступление, пределы наказуемости покушения на преступление.

ANNOTATION

Shchutyak L.S. Criminal responsibility for attempt upon a crime under the criminal law of Ukraine. – Manuscript rights reserved.

Thesis for the scientific degree of Candidate of Law in speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2012.

Research of problems of responsibility for the attempt upon a crime that have not been resolved in the law enforcement practice yet and for which there is no unanimity in science is carried out in the thesis. Purposely to that, the content and scope of this concept are ascertained, rules on differentiation between attempt upon a crime and complete crime are made, the problem of grounds for responsibility for the attempt upon a crime is exposed, the elaborated rules of criminal-legal qualification of the attempt upon a crime in the criminal-legal science and in the law enforcement are generalized, systematized and refined. The effectiveness of legal regulation of responsibility for the attempt upon a crime is evaluated; suggestions on improving of legislation in this part are made.

Key words: attempt upon a crime, corpus delicti of attempt upon a crime, incomplete crime, criminal responsibility for the attempt upon a crime, qualification of the attempt upon a crime, bounds of punishment for the attempt upon a crime.

